

Акматова Ч.А.

**БАКАЛАВР БАГЫТЫНДА ДАЯРДАЛЫП ЖАТКАН
БАШТАЛГЫЧ КЛАСС МУГАЛИМИНИН КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН
КАЛЫПТАНДЫРУУНУН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ**

Акматова Ч.А.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ
УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОГО КЛАССА ПОДГОТОВЛИВАЕМОГО
ПО НАПРАВЛЕНИЮ БАКАЛАВР**

В.А. Akmatova

**SOME QUESTIONS OF FORMATION OF COMPETENCE TEACHERS OF THE
PRIMARY CLASS PREPARED IN THE DIRECTION OF BACHELOR**

УДК: 371.04

Бул макалада бакалавр багытында даярдап жаткан педагогикалык жогорку окуу жайдын башталгыч класс мугалиминин компетенттүүлүгүн калыптандыруунун айрым маселелери каралды. Педагогдун компетенттүүлүгүнүн түрлөрү жана тутуму, ошондой эле мектеп мугалиминин кесипкөйлүүлүгүн аныктаган «компетенция» жана «компетенттүүлүк» категориялары сунушталды.

Негизги сөздөр: башталгыч класстын мугалими, компетенттүүлүк, компетенция, педагогдун компетенттүүлүгүнүн тутуму.

В данной статье рассмотрены некоторые вопросы формирования компетентности учителя начальных классов, подготовливаемого в высших учебных заведениях по направлению бакалавр. Предложены система и виды компетентности педагога, а также предложены категории «компетенция» и «компетентность», которые определяют профессиональность школьного учителя.

Ключевые слова: учитель начальных классов, компетентность, компетенция, система компетенции педагога.

In this article we consider some questions of formation of competence of primary school teachers in preparation in higher educational institutions in the direction of a bachelor. The proposed system and the types of teacher competence, as well as the proposed category of "competence" and "competence" that define professionalism as a school teacher.

Key words: primary school teacher, competence, competence, competence of the teacher.

Азыркы мезгилдеги ааламдашуу процесси, маалыматтык коомдун калыптанышы, Кыргызстандын жогорку кесиптик билим, жалпы билим берүү системасынын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине аралаша башташы калыптанып калган салтык илимий аппараты Европадагы педагогикалык системага ыңгайлаштыруу милдетин жаратууда. Анын ичинен билим берүү системасындагы билим алуу парадигмасы компетенттүүлүк позициясынан каралуусу керек болууда.

Кыргызстандын өнүккөн социалдык-экономикалык шартында билим берүү системасында көптөгөн реформалар, жаңылануулар болуп жатканы менен реалдуу чөйрөдө, билим берүү мекемелеринде конкреттүү натыйжаларга ээ боло турган, ааламда-

шуу доорунда кээ бир маселелерди өздөштүрүүдө анын себептерин изилдөөгө муктаж бойдон калууда.

Мезгил талабына ылайык окуу процессин уюштуруу, чыгармачылык менен билим берүү, жаңы стандарттын негизинде ар тараптан өнүккөн, коомчулук менен мамиле түзө алган, өз алдынча жаңылбастан чечим чыгара билген, мобилдүү, ийкемдүү, иш билги, маданияттуу, көп тилди өздөштүргөн, компьютердик сабаттуулугу бар, башкача айтканда компетенттүү адистерди даярдоо проблемасы актуалдуу маселелердин бири. Азыркы мезгилде дүйнөлүк билим берүү мейкиндигинде абдан зор өзгөрүүлөр орун алууда. Бул багытта Эдинбург университетинин профессору, доктор Джон Равен «коом жаңы ишенимдерге ээ болушу зарыл. Алар сөзсүз түрдө инсандык баалуулуктар менен байланыштуу боло тургандыгын билим системасы, анын ичинде мектеп эске алышы керек», - деп белгилеген [1, 181-б]. Жаңы өзгөрүүлөр менен мектеп мугалиминин кесипкөйлүүлүгүн «компетенция» жана «компетенттүүлүк» категориялары белгилөөдө. Бул түшүнүктөрдүн так аныктамасына токтолуп кетсек: белгилүү орус лингвисти С.И. Ожегов компетенттүү жана компетенция сөздөрүнүн маанилеринин түшүндүрмөсүн төмөнкүчө берет: «Компетенттүү – ар кандай чөйрөдөгү билимдүү, ыйгарымдуу адис. Компетенция – кимдир бирөөнүн көйгөйлөрүн жакшы билген» [8, 268-б].

Кыргыз лингвистикасынын белгилүү өкүлү К.К. Юдахин кыргыз лексикасында кабыл алынган сөз катары колдонулган жогорку түшүнүктөрдүн маанисин төмөнкүчө чечмелейт: «Компетенттүү – билүүчү, билимдүү б.а. бир нерсени толук билүүчү. Компетенттүү – бир нерсени чечүүгө, бир нерсе жөнүндө чечкиндүү пикир айтууга өзүнүн билими же полномочиеси бар адам». «Компетенция – белгилүү бир адамга тапшырылган маселелер, иштер. Компетенция кандайдыр бир маселенин же адамдын ыйгарым укутары», - деген аныктама берет [9, 263-б]. Д.И. Ушаковдун редакциялыгындагы орус тилинин түшүндүрмө сөздүгүндө компетенттүүлүк – абройлуулук (авторитетность); компетенция – абройлуулукту алган жактын тегерегиндеги суроолор (компетенттүүлүк компетенциялардан) турат делет.

Компетенттүүлүк түшүнүгү батыш педагогикалык адабияттарында 60-70-жылдары, орус педагогикалык адабияттарында 1980-жылдары, ал эми ата мекендик адабияттарыбызда негизинен эгемендүүлүктү алган жылдарыбыздан кийин гана пайда боло баштады. Жалпы жана кесиптик билим берүүдө компетенттүүлүк багыты жаралууда. Жогоруда сөз кылгандай компетенттүүлүк жана компетенция түшүнүктөрүнүн айырмачылыктары аныкталып, педагогикалык ишмердүүлүктү компетенциялардын негизинде баалоого аракеттер жасалууда.

Кыргыз Республикасындагы жалпы билим берүүчү орто мектептердин башталгыч класстарынан тартып жогорку класстын окуучуларына, атайын орто кесиптик билим берүү мекемелеринен тартып жогорку окуу жайлардын студенттерине чейин билим алуучулар ээ болуучу компетенциялар аныкталууда, башкача айтканда, ар бир адис өз кесибине жараша тиешелүү компетенттүүлүктөргө ээ болуусу зарыл.

Орус окумуштуусу А.В. Хуторской төмөнкү аныктамаларды берген: «Компетенция – инсандык бири-бирине байланышкан сапаттардын жыйындысы (билим, билгичтик, көндүм). Ал сапаттар атайын аныкталган предметтер жана процесстер боюнча болуп, инсандын аларга карата жыйынтыктуу аракетин түзөт. Компетенттүүлүк – адамдын компетенцияларга ээ болушу. Компетенттүүлүк компетенцияларга болгон инсандык мамиле жана ишмердүүлүктү жүргүзүү» [3, 60-6].

Ал эми башталгыч класстын мугалиминин компетенттүүлүгү боюнча орус изилдөөчүсү Т.М. Сорокина өз монографиясында чагылдырган. Анда башталгыч класстын мугалиминин компетенттүүлүгүн педагогикалык ишмердүүлүктү эң жогорку деңгээлде жүргүзүү үчүн мугалимдин теориялык жана практикалык даярдыктарынын биримдиги менен түшүндүрүлгөн. Мугалимдин компетенттүүлүгү анын профессионалдык өнүгүүсүндөгү баскыч катары берилип, ар түрдүү педагогикалык маселелерди чечүүдөгү зарылдык катары каралат [2, 162-6]. Демек, педагогикалык компетенттүүлүк өзгөрүп туруучу категория.

Бул өңүттөн алганда акыркы жылдары адистин жана педагогдун компетенттүүлүгүнүн тутуму жана аныктамасы кеңири талкууга алынууда. Компетенттүүлүктүн негизги үч тобун аныктаган мамиле кеңири таркалган, алсак:

- ✓ Жеке-социалдык, жалпы профессионалдык, атайын (В.Д. Шадриков боюнча) [8];
- ✓ Жалпы, профессионалдык, академиялык (В.И. Байденко боюнча) [4];
- ✓ Тийиштүү кесиптин базасын түзгөн жалпы илимий чөйрөдөгү компетенттүүлүк, профессионалдык ишмердүүлүктүн кеңири алкагындагы (ар кыл адистикке инварианттуу) компетенттүүлүк, профессионалдык ишмердүүлүктүн тар алкагындагы (атайын) компетенттүүлүк (Ю.Г. Татур боюнча) [5].

Педагогикалык кесипке карата колдонулуучу компетенттүүлүктүн төмөндөгүдөй түрлөрү белги-

лүү: жалпы маданий, методологиялык, предметтик-багыттуу (Ю.Ф. Фролов, Д.А. Махотин боюнча) [6].

А.К. Маркованын эмгектерин, Ю.Ф. Фролов жана Д.А.Махотиндин редакциясы алдындагы жамааттык монографияны анализдөө менен, педагогикалык ЖОЖдун бүтүрүүчүлөрүнүн төмөндөгүдөй жалпы профессионалдык компетенттүүлүктөрүн түзүүгө болот:

- ✓ Окуу-тарбиялык процессти уюштуруудагы компетенттүүлүк;
- ✓ Окуучулардын жетишкендиктеринин жана көйгөйлөрүнүн мониторингин жзүүдөгү компетенттүүлүк;
- ✓ Окуу-тарбия процессин долборлоодогу компетенттүүлүк;
- ✓ Окуу-тарбиялык процесстин катышуучулар менен карым-катнашынын компетенттүүлүгү;
- ✓ Өзүнүн профессионалдык компетенттүүлүгү.

Россия Федерациясынын профессору Хуторской А.В. педагогдун профессионалдык компетенттүүлүгүн үч деңгээлде кароону сунуштайт. Алар: а) уңгулук компетенттүүлүк, б) жалпы предметтик компетенттүүлүк, предметтик компетенттүүлүк. Бул эмгекте башталгыч класстын мугалимдеринин уңгулук компетенттүүлүгү каралат. Ал эми уңгулук компетенттүүлүк мугалимдин компетенттүүлүгүнүн негизин түзөт. Аны жети түзүлүшкө бөлүүгө болот:

- ✓ Баалуулуктук, маңыздык компетенттүүлүк – педагогдун окуу жана башка ишмердүүлүгүндө өздүк аныктоо механизмдин мүнөздөйт;
- ✓ Жалпы маданияттык компетенттүүлүк – педагогдун улуттук жана бүткүл дүйнөлүк маданияттын өзгөчөлүктөрүн ачык, даана билүүсү, адамзаттын руханий дүйнөсүн, адеп-ахлактуулук негиздерин түшүнүшү;
- ✓ Окуу-таануу компетенттүүлүгү – педагог өздүк таануу ишмердүүлүгүндө ээ болуучу компетенцияларга логикалык, методологиялык, жалпы окуу ишмердүүлүгүнүн элементтери;
- ✓ Маалыматтык компетенттүүлүк – педагогдун окуу предметинде жана билим чөйрөсүндөгү маалыматтарга ээ болушу;
- ✓ Коммуникативдик компетенттүүлүк – зарыл болгон тилди билүү, курчап турган адамдар жана кубулуштар менен пикир алышуу ыктары, группада иштөө мүмкүнчүлүгү, коллективде ар түрдүү ролдорго ээ болуу;
- ✓ Социалдык, эмгек компетенттүүлүгү – граждандык-коомдук ишмердүүлүктү жүргүзүүнүн билимине жана тажрыйбасына ээ болууну, социалдык, эмгек чөйрөсүнө, үй-бүлөлүк мамилелерде, профессионалдык өздүк таануудагы түшүнүктөргө ээ болуу;
- ✓ Өздүк өнүгүү компетенттүүлүгү – физикалык жактан өнүгүүгө, руханий дүйнөнү байытууга, өздүк интеллектуалдык өнүгүүгө, эмоционалдык өздүк башкарууга жана өзүн-өзү колдоого багытталат [3,64-6].

Башталгыч мектептин мугалимдеринин компетенттүүлүгү окуу процесске катышып жаткан окуучуга багыттуулугу менен мүнөздөлөт. Башталгыч

класстын мугалимдеринин компетенттүүлүгүнүн негизги өзгөчөлүктөрү төмөнкүлөр:

- ✓ Мугалимдин педагогикалык гуманистик көз карашта болуу менен ар бир окуучуну чыныгы сүйүүсү, ар биринин кызыгуусуна толук көңүл буруусу, окутуп-тарбиялоо процессинде жагымдуу шарттарды түзүү;
- ✓ Профессионалдык даярдыктын негизинде ийкемдүү педагогикалык ойлонууга ээ болуу;
- ✓ Педагогикалык профессионалдык аракеттерди ишке ашырышы: окуу мазмунун негизинде өнүгүүнү пайда кылуу; проекттин жана прогнозду түзүү.

Демек, компетенттүүлүк – латын тилинен алынып, «шайкеш, туура келүү» дегенди туюндуруп, адамдын белгилүү бир кырдаалда, чөйрөдө кандайдыр бир адистиктер боюнча билим, ыкма, билгичтиктерге ээ болуусу, алар аркылуу турмушта жемиштүү ийгиликтерге жетишүүсү.

Бакалавр багытында даярдап жаткан педагогикалык жогорку окуу жайдын негизги милдети – башталгыч класстын мугалимдеринин төмөндөгүдөй компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу. Аларга: өз алдынчалуулук, жоопкерчиликтүүлүк, коммуникабельдүүлүк, толеранттуулук, маселени жекече жана топто чече билүүчүлүк, бат кабыл алуучулук, керектүү маалыматты таап пайдалана алуучулук, демилгелүүчүлүк, натыйжалуу эмгектенүү кирет. Адам өзүнүн жекече, кесиптик жана коомдук турмушундагы өзгөрүүлөргө бат ылайыкташа алуу менен максатына жете билүүсү зарыл.

Андыктан, башталгыч мектеп мугалиминин компетенттүүлүгү башталгыч мектептин окуу мазмунун ишке ашыруучу мугалим менен башталгыч мектеп окуучуларынын жаш өзгөчөлүктөрүн эске алган педагог-психологдун бириккен кесиптик мүнөздөрүн түзөт.

Адабияттар:

1. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер с англ. - М., «Когито-Центр», 2002. - 396с.
2. Сорокина Т.М. Развитие профессиональной компетенции будущих учителей начальной школы: Монография // Т.М.Сорокина; - Н.Новгород: НГПУ, 2002. - 168с.
3. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы// Народное образование. -2003. №2. - 58-64с.
4. Байденко В.И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения: Методическое пособие. - М., 2006.
5. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста // Высшее образование сегодня. - №3, - 2004.
6. Фролов Ю.В., Махотин Д.А. Компетентностная модель как основа оценки качества подготовки специалистов // Высшее образование сегодня. - №8, 2004.
7. Шадриков В.Д. Модель специалиста с высшим профессиональным образованием. - М., 2003.
8. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. - Москва, 2013.
9. Юдахин К.К. Русско-киргизский словарь. - Москва, 1957.

Рецензент: к.пед.н. Бектурова Э.О.